

Seniorit opettajamaisina kertojina

Ikääntyneillä on paljon kerrottavaa, sillä he ovat eläneet pitkän elämän ja kokeneet monenlaista. Jokainen yksilö on kuitenkin erilainen kertoja. Osalle kertomusten totuudellisuus ja tiukoissa faktatiedoissa pysyminen ovat tärkeitä, toisille se, että kuulija pääsee osalliseksi myös kertomuksen maisemista ja miljööstä. Jotkut kertojat eivät välitä, vaikka tarinan yksityiskohdat olisivat unohtuneet, jonkun toisen kertomuksessa taas juuri pienten detaljien kuvailu herättää mielenkiinnon. Jotkut seniorit pystyvät tuottamaan pitkän monologin elämästään, toiset saattavat kaivata väliin kuulijan kysymyksiä tai äännähdyksiä ymmärryksen osoitukseksi.

Olen kirjoittanut *Gerontologian* Kielen päällä -palstalla aiemmin senioreista asiantuntijakertojina (4/2021) ja faktatiedon kuvittajina (2/2023).

On myös seniorikertoja, jotka nauttivat suuresti saadessaan opettaa kuulijaa tai jotka ikään kuin opettavat vahingossa. Heidän kerrottatapaansa perehdyn tässä. Aineistonani ovat 2000-luvun taitteessa tallentamani siirtokarjalaisten haastattelut, jotka tein valmisteilla olevaa suomen kielen väitöstutkimustani varten. Haastattelut olivat tuolloin yli 70-vuotiaita, ja käytän heistä peitenimiä.

Opettajamainen kertoja puhuu opettaakseen kuulijaa. Hän taustoittaa kertomaansa riittävästi, valottaa yksityiskohtia sekä tapahtumien syitä ja seurauksia. Hän osaa ottaa kuulijan ennakkotiedot huomioon ja arvioida, mitä kuulija ikänsä, asuinpaikkansa ja elämäkokemuksensa pohjalta yleensä voi tietää.

Opettajamaisesti kertova yksilö on rohkea lähestymään kuulijaa ja kysymään suoraan, onko hän jostain asiasta kuullut tai tuntee

hän jonkin sanan merkityksen. Tällainen kertoja käsittää haastattelun keskustelunomaiseksi vuorovaikutustilanteeksi, jossa myös hän voi esittää kysymyksiä ja udella haastattelijan tietämyksestä.

Kerronnan selkeys ja kronologisuus, paikannimien ja vuosilukujen mainitseminen ja aiheeseen liittyvien lisätietojen luonteva antaminen ovat osa opettajamaisesta kerrontaa – hän kertoo siis hyvin asiantuntijamaisesti. Kertoja ei välttämättä vastaa vain haastattelijan kysymykseen, vaan suhteuttaa kertomansa ympäristöön tai laajempaan teemakehykseen ja esittää kertomastaan omia valaisevia kommenttejaan.

Opettajamainen kertoja haluaa toisinaan tarkistaa, onko kerrottu asia tullut ymmärretyksi; tämän voi tehdä paitsi suoraan kysymällä myös ilmeillä, eleillä tai esimerkiksi odottamalla kuulijalta jonkinlaista äännähdystä palautteeksi. Joillain opettajamaisesti kertovilla senioreilla on taipumus viljellä puheessaan sanoja *hei* tai *kuule*, jotka kuulija voi puhujasta ja sanojen käyttötavasta riippuen tulkita joko huomionkiinnittimiksi tai pyrkimyksiksi päästä lähemmäs keskustelukumppania. Opettajamaisesti kertova yksilö voi myös käyttää imperatiivimuotoja ja aidosti käskeä kuulijaansa tekemään muistiinpanoja sanomisistaan.

88-vuotias Anni ei tunne taustaani, mutta hän esittää minusta ja ennakkotiedoistani oletuksia ja arvioita pitkin haastattelua. Hänen ikänsä, yleistietämyksensä ja tietynlainen arvokkuutensa antavat tähän mahdollisuuden.

Kun Anni kuvailee lapsuudenkotinsa pihaa ja mainitsee vinttikaivon, hän alkaa ensin selittää kaivon mallia tarkemmin, mutta kysyy sitten, olenko nähnyt sellaista. Kun vastaan

myöntävästi, Anni kommentoi minun nähneen sen varmasti kuvissa. Hän siis päätelee, ettei vinttikaivoja ole enää säilynyt niin paljon, että minun ikäiseni olisi sellaisen voinut josain pihassa nähdä – haastatteluhetkellä olin 30-vuotias. Toisinaan Anni taas arvelee sananselityksen olevan paikallaan: kun hän mainitsee heidän lehmiansä olleen *haassa*, hän täydentää, että *haka* tarkoittaa aidattua metsää.

92-vuotias Väinö on ikänsä ja hyvän muistinsa puolesta todellinen kokemusasiantuntija, mutta hän tuo tietonsa esiin vaivihkaa, rauhallisesti ja jotenkin huomaamatta. Hän on tottunut jakamaan tietojiaan, sillä häntä on haastateltu usein erilaisten perinnekerojen ja sukkutkimusten tiimoilta. Niinpä Väinö on ajan saatossa harjaantunut tiedonantajaksi, ja tästä kertovat lukuisat pienet yksityiskohdat ja taustoitukset, joita hän tekee pyytämättäkin pitkin haastattelua.

Kun Väinö mainitsee Viipurin satamassa vuonna 1928 laivasta purkamistaan tulitilistä, hän haluaa selvittää, että niitä käytettiin tulipesissä, koska ne olivat tavallisia savitiiliä kestävämpiä. Toinen opettavainen kertomus saa alkunsa läntisen *vihdan* ja itäisen *vastan* vastakkainasettelusta. Nauran karjalaiselle Väinölle, että itäsuomalaistaustainen ystäväni, joka siis puhui *vastasta*, nimitti *vihtaa* risukimpuksi. Väinö tarttuu syöttiin ja alkaa kuvailla vastan sitomista.

Samalla hän tulee kertoneeksi paljon muutakin yleistä perimätietoa, jota hänen pitkä elämäkokemuksensa on höystänyt. Parhaat vastat sidotaan Väinön mukaan ”juhannuksen kahta puolta”, mutta *sannoot et vastakset* pitäisi kerätä poutasäällä, koska sateella otetuista oksista lehdet irtoavat herkemmin. Väinö uskoo tähän, sillä sateisena edellisenä kesänä hän sanoi sitoneensa vastan ja *niin ne saunan lauteet ol lehtee täys*. Tämänvuotinen vasta on hyvä, koska koivun lehdet ovat kasvaneet isoiksi. Väinö arveleekin viileän alkukesän ja puun hitaan kasvun vaikuttaneen asiaan.

Sekä Anni että Väinö opettavat kuulijaa. Heillä on hyvä syy monessakin kohdassa olet-

taa, etten vuosikymmeniä heitä nuorempana ei-karjalaisena tiedä asioista kuten vanhempi syntyperäinen. Kumpikaan ei kuitenkaan vähättele tietojani, vaan heidän kerrontatapansa edistää vuorovaikutustamme ja yhteisymmärrystämme.

79-vuotiaan Yrjön opettajamaisuus leimaa koko tapaamistamme, mutta täysin eri tavoin kuin Annin ja Väinön kohtaamisissa. Kun astuin Yrjön kodin keittiöön, huomasin, miten hän oli kerännyt valtavat määrät valokuvia ja Karjala-kirjallisuutta pöydälle. Hän ryhtyi heti esittelemään niitä, eikä ujestellut minua yhtään. Haastattelun ajan hän selaa ja esittelee kuvia ja papereita, puhuttelee minua rohkeasti ja suorastaan rempseästi käskää tekemään muistiinpanoja tai kirjoittamaan jonkun mainitsemansa ihmisen tai kuvan esittämän paikan nimen muistiin.

Yrjö on tavattoman innokas jakamaan tietojiaan, eikä hän kysy, kertooko nyt juuri niistä asioista, joista haluan tietää. Hän käyttää tuttavallisuutta lisätäkseen toisinaan *katos, kuules*-sanoja. Muutaman kerran Yrjö tyrkyttää minulle valokuvia tai dokumentteja, joista hänellä on useampi kopio: *ton kuvan saat näitä on kaks kuvaa mulla, ja pistät siin taakse kirjatot että tää on Matin tila tämä tässä*.

Yrjön touhukkaan persoonan ansiosta tapaamisemme vuorovaikutus muodostui hyvin erilaiseksi kuin monissa muissa vastaavissa haastatteluissani. Ei ole vain kysymyksiä ja vastauksia, vaan aitoa keskustelua, joka todellakin syntyy yhteistyössä osanottajien kesken. Pitkälti jälkeinpäin ajatellen kohtaamisemme oli ainutlaatuisen luonteva, joskin Yrjön kerronnasta muodostui jatkuvan oheisaineiston selaamisen ansiosta hivenen pirstaleista.

75-vuotiaan Hilman opettajamainen kerronta poikkeaa kolmesta edellisestä, sillä Hilman taito on ottaa kuulija mukaan kerrontaansa. Suurelta osin tämä tapahtuu sanallisesti: Hilma käyttää kahden tunnin haastattelussa 258 kertaa sanaa *kuule*. Sanan viljely ei kuitenkaan ole pelkkä puheen maneeri eikä täytesanan kaltainen toistuma, vaan hän käyttää sitä

aidosti kutsuakseen minut mukaan kertomukseensa.

Juuri tähän kytkeytyy Hilman opettajamainen kerrontatapa. Hän pitää taitavasti huolta, etten putoa kärryiltä enkä poistu hänen tarinastaan. Hilman käyttämä *kuule* on tuttavallisuuden osoitus, kuten Yrjölläkin. Joskus *kuule* liittyy kohtiin, joissa olen kysynyt jotain, eikä Hilma oikein muista, miten asiat tarkalleen olivat. *Kuule*-sanan käytöllä hän siirtyy lähemmäs minua, ottaa kuvitteelliseen käsikynkkään ja pyytää minua jakamaan oman kokemusmaailmansa, muistelemaan tai ihmettelemään yhdessä. Ehkä yhdessä ”muistaisimme”.

Opettajamaisesti kertovan seniorin kohtaaminen vaatii haastattelijalta elastisuutta ja mielen keveyttä. Haastattelija ei saa närkästyä

saamistaan suorista tai epäsuorista opetuksista eikä alentua ajattelemaan, että kertoja väheksyisi hänen tietämystään. Haastattelun kohteena olevan seniorin aktiivisuus on päinvastoin positiivinen tekijä, joka kertoo siitä, ettei tilanne ole hänelle vastenmielinen. Opettavainen puhe ei ole tutkijan reviirille astumista tai harmillista etukäteen suunniteltujen roolien murtamista, vaan kuvastaa sitä, että kertoja voi jopa nauttia roolistaan. Sellaisessa mielentilassa tuotettu aineistokin näyttäytyy aidompana.

Päivi Markkola

FM, väitöskirjatutkija (suomen kieli)

Helsingin yliopisto

paivi.markkola@helsinki.fi